

**CEYHUN'DAN CEYHAN'A EVLENME İLE İLGİLİ BAZI
KAVRAMLAR (KALIN, SAÇI, OKUNTU, AŞERME, TOY) ÜZERİNE**
From Ceyhun To Ceyhan: Comman Traditional Practices On Marrigament
Dr. Ali Berat ALPTEKİN*

ÖZ

Bu makalemizde geçiş dönemleri olarak tanımlayabileceğimiz, doğum, evlenme ve ölüm âdetlerinden sadece evlilikle ilgili beş kavram (Kalın, Saçı, Okuntu, Aşerme, Toy) üzerinde durulacaktır.

Bu kavramlar ilk yazılı metnimiz olan Orhun Anıtları'ndan, ilk İslamî eserlere, oradan günümüze kadar yüzyıllar boyunca sözlü kaynaklarda varlığını devam ettirmiştir.

Makalemizde bu kavramlardan hareketle Türkiye ve Türk dünyasındaki kültür birliği mukayeseli bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kalın, Saçı, Okuntu, Aşerme, Toy, Türk Dünyası, Kültür.

ABSTRACT

We will examine five major factors such as 'kalın', 'saçı', 'okuntu', 'aşerme', 'toy' traditional wedding seramonies besides birth, marriagement and death in our article.

These traditional term have continued their vitality beggining from Orhun Runics, then in Islamic Era and reached to our time.

The cultural unity between Turkey and the Turks around the world would be evaluated in our article by these traditional folk values.

Keywords: 'Kalın', 'Saçı', 'okuntu', to long for unusulal food, Wedding, Turks Around the World, Turkish Culture

“Halkın geleneğe bağlı maî ve manevî kültürünü kenine özgü metotlarla erleyen, araştıran, sınıfları, çözümleyen ve halk kültürünü üzerine eğilen irimler yapan bilime (Tan 2000: 5) halkbilimi denir. Halkbilimi, ürününün sözlü olması, nesilden nesile aktarılması ve anonim olması gibi temel özellikleriyle diğer bilim dallarından kolaylıkla ayırt edilebilir.

İlk yazılı metnimiz Orhun Anıtları'ndan bu yana kültürel öğelerimizi gözümüzün önünde canlandırdığımızda folklor ve yukarıdaki özelliklerini daha iyi anlayabiliyoruz.

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. Öğrt. Üyesi.

İlk derlemecimiz diyebileceğimiz Kaşgarlı Mahmut'tan günümüze devamlılık gösteren bazı kavramlar bugün de Türk dünyası dediğimiz coğrafyada yaşamaktadır.

Bu kavramlar içerisinde ilk sırayı kalın(m) almaktadır. Tarihi seyri içerisinde Hunlarda, [aracılarla, zemin hazırlanıyor ve on an sonra a on binlerce at ve sığır kalın olarak gön eriliyor u] (Ögel 1982: 394) ve Göktürklerde [Bilge Kağan kızını Türgeş kağanına veriyor ve buna karşılık olarak büyük törün oluyor u. Çin imparatoru a törün veya kalın gelme en, kız vermiyor u] (Ögel 1982: 394) gördüğümüz kalın geleneği İslamiyet'le birlikte ceviz, ağırlık ve mihrle karışmıştır. Son yıllarda Türkiye Türkçesinde kalın(m) yerine başlık parası kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bugün Addiyatik'ten Çin Seddine kadar olan bütün coğrafyada kelime daha çok kalın(m) olarak ifade edilmektedir (Koşay 1944: X-XI). **Divanü Lûgat-it Türk**'te, “Öncül mihir olarak kaına verilen çeyiz” (Atalay IV 1999: 255) şeklinde tanımlanan kelime bugün Türkiye'mizin daha çok Güney ve Doğu Anadolu ağızlarında karşımıza çıkmaktadır. Kavram, **Divanü Lûgat-it Türk**'te, bir atasözü ve dörtlükte de geçmektedir:

Qalın berse qız alır, kerek bolsa qız alır: (Bir a am) başlık parası verirse gelini bakire bulacaktır, eğer çok iste iği bir şeyi arıyorsa onu ol ukça pahalıya alacaktır.

***.

(Damat kayınbabasına sesleniyor)

Berdim sanga kalın: Sana başlık parasını ver im

Amdı muni alın: Şim i bunu alın

Emgek menig biling: (Ve) bunu [bu zenginliği biriktirmenin] bana ne büyük sıkıntılara ve çabaya mal ol uğunu bilin.

Uğrar tünğür bargalı: (Kayınbaba) ünür gitmek üzere (er) (Erdi-Yurteser 2005: 393; Atalay 1999 III: 371-372).

Türk tarihinin ve kültürünün büyük araştırmacısı Bahaeddin Ögel kalının bir tören olduğunu şu cümlelerle anlatır:

“Kalın ve olayısıyla söz kesimi, bir çeşit evlet törenini anıran merasim i. Örnek olarak Ra loff'un tespit ettiği kalın anlaşmasının anı sonra yapılan bir tören, bu konu a bize açık bir fikir verebilir. Kalın anlaşmasının anı sonra, kız ve oğlan aileleri ile ona bağlı topluluklar hep birlikte ata binerler, at üzerin e karşılaşır ve böylece söz kesimi at üzerin e yapılır ı. Biliyoruz ki Türkler e, sulh anlaşmaları, savaş kurultayı ile savaşta elçi kabulleri at üzerin e olur u.” (Ögel 1982: 396).

Hiç şüphesiz edebî metinlerin içerisinde ilk sırayı destan alacaktır. Bilindiği gibi Uygur Türklerinin kutu (saadet, bereket) Hatun Dağı'nın üzerinde bulunan bir kayadır. Çinliler bu kayanın Uygurların kutu olduğunu çok iyi bildikleri için taşı elde etmek amacıyla çok çalışırlar fakat başaramazlar. Düşünürler taşınırlar ve sonunda Uygur kağanına kutlu kayanın karşılığında kızlarını vermeyi teklif ederler. İşte bu alışverişten sonra ülkede büyük bir kıtlık başlar ve "Göç! Göç!" nidaları işitilmeye başlanır. Bunun üzerine Uygur Türkleri göçerler ve Beş Balık adı verilen yere gelince ses kesilir ve orayı yeni yurtları kabul ederler. Galiba burada küçük bir taş parçası canım haydi verelim ne olacak denilmesinin cezasını yurtlarını terk ederek öderler. Bu destanın içerisinde kalın kelimesi geçmemektedir. Fakat bildiğimiz bir gerçek vardır ki o da kutlu kayaya (taşa) karşılık kızın alınmasıdır. Kanaatimizce bu da ilk resmî kalın olarak değerlendirilmelidir.

Tarih içerisinde Türklerin hayat tarzına göre farklılıklar gösteren kalın (başlık parası) başlangıç itibariyle göçebeye göredir. Göçebe hayatta istenen de elbette bir göçerin elinde bulunan koyun, keçi, köpek deve, at cinsinden hayvanlar ve onların ürünleri olacaktır.

Fuad Köprülü'nün derslerinde, "Türk edebiyatını terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u bir kefesine koysak Dede Korkut daha ağır basar" dediği destanda Kampüre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Deli Karçar, kız kardeşi Banu Çiçek'i vermesi karşılığında:

- a) *Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola,*
- b) *Bin ahı aygır getirün kim hiç kısrağa aşmamış ola,*
- c) *Bin ahı koyun görmemiş koç getirün,*
- ç) *Bin e kuyruksuz kulaksuz köpek getirün*
-) *Bin ahı püre getirün mana i i* (Ergin 1994: 126-127).

Folklor araştırmacıları "evlilik" kavramını "doğum" ve "ölüm"le birlikte ele alırlar; bu devrelere ise "geçiş dönemleri" demektirler. Elbette her insan gibi destan kahramanları da "doğum", "evlenme" ve "ölüm" devresini yaşar. Olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen destan kahramanı, (normalden daha uzun sürede doğma, elinde kan pıhtısı veya kül ile dünyaya gelme, vücut yapısının normal insandan farklı dolması, vb.) çocukluk döneminde kimliğini ispat etmeye başlar. Kısacası o bu devrede kahramanlık gösterir. Yani, alp tipinin ilk örneği olarak karşımıza çıkmaya başlar. Zaten kahramanlık göstermeyen çocuğa ad da verilmez.

Şimdi de destan geleneğinde önemli bir yere sahip olan Kırgızların Manas Destanı'ndaki Kanıkey-Manas ve Almambet-Aruke arasındaki evlenme

konusunda karşımıza çıkan kalınla ilgili kısmı özetleyerek vermek istiyoruz. Böylece doğu ve batı Türkleri arasındaki evlilikle ilgili benzerlikleri daha kolay mukayese etme imkânına sahip olacağız.

Yine 9-11. yüzyıllarda teşekkül ettiğini bildiğimiz ve Müslüman olan Kırgızlarla Müslüman olmayan Kalmıkların mücadelesi şeklinde özetleyebileceğimiz, dünyanın en büyük metni Manas destanında da başlık parasının önemli bir yeri vardır. Kırgız geleneğine göre kalın verilmeden alınan geline iyi gözle bakılmamaktadır.

“Manas Destanı'nın en önemli konusu hiç şüphesiz Manas'ın Kanıkey'le evlenmesi ir. Destan a evlenme konusu çok basit bir şekilde başlıyor. Temirhan'ın çok güzel bir kızı ol uğunu uyan Manas ve yiğitleri, Manas'ın babası Yakup Han'a teklif götürüyorlar. Destan aki Kırgız geleneklerine göre, kızı oğlana babası aramakta ır. Yakup Han uzun bir yolculuktan sonra Kanıkey'in ol uğu mekâna gelerek ona ünür oluyor. Bu görüşmenin sonun a her iki taraf a (kız ve oğlan tarafı) şartlarını söylüyorlar.

“Jakıp Han kız iz ep, el el i aralap jürgen e ala a taz koşığa kez ese i. Koyşı:

“Manas'ka ten tüsetin Temirhan kızı Kanıkey.” ey i.

Jakıp, Temirhan'a gelip:

“Tilin a am bilmegen Kıtay' an bir kız tapma ım, ketpenin talğa saptağan esegin arğımaktay ğan, sarttan bir sulu tappa ım. Kalmaktan, Kızılbas'tan, Kırgız' an, Ün i' en, Teşjik'ten Kazak'tan suluw tappa ım. Tekkana sağan kelip tokta ım.” ey i.

Destana göre Manas'ın ört hanım al ığın an bahse ilmekte ir. Bunlar:

Kayıptın kızı: Kara Börük

Türiktin kızı: Akılay

Atalık kızı: Ak evlet

Temirhan kızı: Kanıkey. (Manas 1961).

Destana göre evlenme konusu çok ciddidir. Manas, Kanıkey'den önce savaş sonucunda iki kızla evlenmiştir. Fakat bu kızların hiçbirisini Almambet, Manas'a lâyük görmemiştir. Yine dstandaki geleneklere göre gerçek hanım kalın verilerek alınandır.

Kanıkey, Manas'a verildikten sonra Yakup Han memleketine döner. Yine gelenek gereği Kanıkey'in memleketine gidilmesi gerektiğinde, hediyeler alınarak Temir Han'ın huzuruna çıkılır. Temir Han, Yakup Han ve ekibini büyük bir törenle karşılar. Sonra evde, Kanıkey ve Manas arasında şiddetli tartışma oluyor. Bu tartışmanın sebebi ise Manas'ın Kanıkey'in evine izinsiz girmesidir. Manas eve girerken kendisine engel olmak isteyenleri dövüyor, ayrıca

Kanıkey'in arkadaşlarıyla da çok kaba konuşuyor. Nişanlısının bu tavrını gören Kanıkey, ona çok kızıyor ve soğuk davranıyor. Hatta onun kabalığına kızan Kanıkey, Manas'ı bıçakla yaralıyor. Kız ve Manas arasındaki tartışma, Kanıkey'in annesi tarafından duyulunca her iki taraf sakinleştiriliyor. Fakat çok geçmeden bunların arasında tekrar tartışma çıkıyor. Hatta aynı konudaki tartışma evlilikten sonra da devam ediyor.

Kanıkey evlendiği gece Manas'ın yanına gelmiyor. Manas onu sabaha kadar beklemesine rağmen Kanıkey teşrif etmiyor. Böylece de Kanıkey intikamını almış oluyor. Aslında Kanıkey'in naz etmesinin sebebi, Manas'ın sabrını denemesiyle açıklanabilir.

Bu hareketler en Almambet ve eşi hoşlanmamakta ır. Kanıkey'in en yakın arka aşıların an olan Aruke, Almambet'i Kalmuk iye beğenmez. Çünkü Aruke yur u ve halkı olan bir kızla evlenmek istemekte ir. O, ayrıca bir sihirbaz ır. O, Almambet'i görünce kıyafet eğitirerek kapkara bir kız olur. Çok geçme en Kanıkey, Aruke'nin özelliklerini Almambet'e anlatır. Almambet bu peri kıızıyla evlenmek ister. Yine baha ırlık geleneğine göre savaşılr. Sonun a a Aruke ile Almambet evlenir.”(Manas destanıyla ilgili kısım, Manas, 1961, adlı eserin 1-26 sayfalarından özetlenerek alınmıştır İlgili kısım Muhtar Avezov tarafından kaleme alınmıştır.)

2700 bin kilometre kare yüzölçümüne sahip olan Kazakistan'ın uçsuz bucaksız bozkırlarında baharla birlikte dağ yamaçlarında on binlerce yıldı, koyun, deve, keçiyi görebilirsiniz. Bakınız *Kazak Gelenek Göreneklere ile İnanç Pratikleri* adlı eserde “kede” bahsi anlatılırken:

“At ölse e ke e ölmey i (At ölse bile ke e ölmez)”, “kalınsız kız bolsa a, ke esiz küvey bolmay ı (kalınsız kız olur ama, ke esiz güvey olmaz)” enilerek kalının zorunlu olma için an söz e ilmekte ir. Ancak aynı eserin başka bir bölümün e “kalın malının tamamını ö emeyen elikanlıya kızın verilmeyeceğın en söz e ilmekte ir” (Köse 2000: 60). Tıpkı Dede Korkut Hikâyeleri'nde olduğu gibi burada da mal cinsinden alışverişin yapıldığı küçük bir dikkatle görülebilir.

Kazak Türklerinde kalın, *“Hâli vakti yerin e olanlar için 100-150 küçük baş; orta hâlliler için 75-100 baş; fakirler için 20-40 baş; çok fakir olanlar için 10 baştır”* (Köse 2000: 60).

Prof. Dr. Reşat Genç, “XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme” adlı makalesinde başlık, kalım ve çeyizin Türk evlenme töresinde varlığından söz etmektedir (Genç 1990: 19-21; Makas-Kalafat (?): 83).

Karaçay-Balkar Türklerinde başlık parası yerine silah, eşya ve toprağın verildiği de görülmektedir (Makas-Kalafat (?): 83).

“*Aynı Türk boyun a kız için verilen kalını ken isi için harcayan aile çok ayıplanır.*” (Makas-Kalafat, (?): 82).

Mamuşa'da da damadın babası kız tarafına bir miktar para verir. Bu paranın verilmesinin sebebi kızın düğüne daha iyi hazırlanabilmesi içindir (Morina 1982: 365).

Ünlü Torkolog “Radloff zaman zaman kalını “evlenip evden çıkan oğulun bir payı olarak görür” (Sibirya'dan I: 322; Ögel 1982:393) fakat bu bir kalın değil, bir encidir (Ögel 1982: 393).

Şimdi de, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* (Ankara 1944) adlı bir kitap hazırlayan Hâmit Zübeyr Koşay'dan bazı alıntılar yapmak istiyoruz.

“*Bolu' a kalın iki taraf anlaştıktan sonra kılavuz ka ın “artık çevreyi veriniz” er ve çevreyi alınca memnun ve müfthir erkek evine öner*” (Koşay 1944: 15).

“*Elazığ' a kalın emek başlık ve ağırlık, kıza lazım olan eşya emektir*” (Koşay 1944: 104).

“*Erzurum' a, erkek tarafı kız tarafına gi erek söz kesimi yaparlar. Söz kesimin e başlık miktarı kararlaştırılır, ayrıca bu muhitte He eme tabir e ilen ve yine söz kesimi sırasın a kız tarafının kızımı veririm emesi için bir miktar paranın verilmesi kararlaştırılır*” (Koşay 1944: 21).

“*Kerkük'te önür tabiri yoktur. Ona ilekçilik enir. Kalına a bu muhitte yol erler*” (Koşay 1944: 22).

“*İskan Türklerin e ünürcülerin ka ınları altın takar, erkekler kalın verir*” (Koşay 1944: 32).

“*Malatya' a kalın, buna bazı yerler e başlık ahi erler ki oğlan tarafının ku reti maliye ve şerefleriyle mütenasip olarak kızın baba veya velisine verilen para ır*” (Koşay 1944: 44).

“*Niğ e' e erkek tarafın an ne ka ar başlık veyahut kolluk namıyla ipekli kumaş vesaire verileceği sorulur. Pazarlık başlar*” (Koşay 1944: 47).

“*Trabzon muhitinin hulliyatı meyanın a bir e tepelik enilen gazi altınların an yapılan bir nevi başlık var ır ki arka an sarkan örülmüş saçlara*

takılmak üzere şakakları ne ka ar ziya e olursa o ka ar makbul ür.” (Koşay 1944: 54).

“Yağıbasan köyün e kızın babası 20-30-50 lira para, 15 lira ile bir at kalın isterim er.” (Koşay 1944: 55).

“Kayseri’ e Cuma gün Ahmet ağa ahabplarına okuyucu gön erir. Okuyucu şu şeyleri söyler: Ahmet ağanın selamı var yarın kalın uasına buyurun” (Koşay 1944: 64).

“Ömerhanlı köyün e başlık var ır” (Makas-Kalafat, (?): 82).

“Rize olayların a başlık parasına yegi enir” (Kazmaz 1992: 182).

Üzerinde duracağımız ikinci konu saçtır. Çok eski bir Türk geleneği olan saç *Divânü Lugâti’t-Türk*’te, *“Ol manga yarmaq saçtur ı: O, benim üzerime para saçtı”* (Erdi-Yurteser, 2005:462) şeklinde, *Kuta gu Bilig*’de de saç: Saçmak, dağıtmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Terim, Kazak Türkçesinde *“şaşuv”* olarak bilinmekte olup Anadolu Türklerinin ulaşmakta zorluk çekeceği bilgiyi meslektaşımız Prof. Dr. Nerin Köse’den vermek istiyoruz:

“Hanım ar kanişayımga kelgen cer en, şaşuvga kurt ornına il e şaştı (Hanımlar Kanişayım’a gel ikleri yer en “saçı” olarak “kurt” yerine “ il e” saçtılar)” Navrızbay-Kanişayım Dastanı’n an...

Şaşuv sevinci belirtmek için yapılacak çok güzel ve görkemli bir â ettir. Gelin in için e, önemli günler e, uzun bir yol an gelen ol uğun a, ünür gel için e yahut a başka tür en sevinçli urumlar a ka ınlar “kurt” şekerleme, gümüş “tenge” en e saçı saçarlar. Toya gelenler saçılan “şaşuv” an topla ıklarını alırlar, uğruna inanarak çocuklarına götürüp verirler.

“Şaşuv”u sa ece ka ınlar saçarlar. (Köse 2001: 168).

Karaçay-Balkar Türklerinde bebek doğduğunda babasına müjdeleyenler babanın kalpağını kaçırlar, ödülünü aldıktan sonra da kalpağı verirler. Bu gelenek yaygın olmamakla beraber doğu Anadolu Bölgesi’nde da vardır. (Makas-Kalafat, (?): 65).

“Ömerhanlı Kırmanç Türk köyün e amat ve gelinin başına buğ ay, arpa, bozuk para serpilir. Bununla ailenin çok çocuklu olması ilenir.” (Makas-Kalafat, (?): 81).

“Türk ve Make on üğünlerin e gelinin üzerine buğ ay, arpa, leblebi, bonbon, emir para ile birlikte iğır çerezin saçılması” (Kalıncanın, 1992: 174).

Saçıyı açıklarken kurbanlar üzerinde de durmamız gerekmektedir. Buna göre kurban kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Bugün Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar her yerde bilinen kanlı ve kansız kurban kesme âdeti çok eski bir Türk geleneğidir. Başlangıçta “ak boz atın” kurban edilmesi şeklindeki kanlı kurbanlar zamanla koyun, keçi, deve gibi hayvanların kesimine dönüşmüştür. Kansız kurbanlar ise insan hayatının her safhasında görülür. Yukarıda Kazak Türkçesinden verdiğimiz aktarmada da görüldüğü gibi doğum, evlenme ve ölümden karşılaştığımız bu törenlerdeki asıl amaç bir şeyin saçılması (darı, mısır, para, şeker, vb.); bir şeyin yapıştırılması (taş, mum, vb.); bir şeyin dökülmesi (kan, süt, su); bir şeyin sürülmesi (süt, kan, vb.)dir. İster saçılınsın, ister dökülsün, isterse sürülsün hepsinin ortak hedefi arzu ve isteğin yerine gelmesi içindir. Evlenmede gelinin üzerine saçılan tıpkı kalında olduğu gibi, göçebe kültüründe süt ve süt ürünleridir. İkinci kültüründe süt ürünlerinin yerini tarım ürünleri almıştır. Yerleşik kültüre geçilmesiyle birlikte yukarıdaki ürünlerin yerini, para, vb. leri almıştır.

Bugün Türkiye'mizin her yöresinde olduğu gibi Ceyhan ilçemizde de “darısı başına” deyimini bilinmekte ve sözlü kültürümüzde yaşamaktadır. Ceyhan'da, Diyarbakır'da, Bakü'de, Kırcaali'de, Kerkük'te, Almatıda, Aşkabat'ta, Bişkek'te, Taşkente, Urimçi'de ve Ankara'da karşılaştığımız bu geleneğin kökeni İslamiyet öncesindeki kamlık geleneklerine kadar gitmektedir.

Konumuzu Erzurum'dan bir örnekle bitirelim:

“Gelin hamamı yapılma an bir hafta öncesin en başlayarak gelinin çeyizi yayılır. Komşular, tanı ıklar, hem çeyizi görmeye hem e saç (he iye)larını vermeye gi erler. Bu süre içerisinde e saç götürmeyenler hamam evine gi erken götürürler.” (Köksal 1992:190).

Konuyla ilgili bir başka kavram okuntudur. *Divânü Lûgati't -Türk'te “Ol meni oqı ı: O, beni çağır ı”* şeklinde karşılaştığımız bu kavram, *Kuta gu Bilig'de*, “*okıcı: avetçi; okıççı, okıtçı: avetçi*” gibi anlamları içermekte olup davet etme, paylaşırma gibi anlamları bünyesinde taşımaktadır. Günümüzde bu anlamlar içerisinde karşılaştığımız paylaşırma unutulmuştur. Ancak ok atarak evlenme başta *De e Korkut Hikâyeleri'*nde olmak üzere, pek çok metinde evlilik şartı olarak bilinmektedir. Bu arada gelin otağının dikileceği yerin belirlenmesinde de ok atma işleminin yapıldığını hatırlatmak isteriz. Anadolu'da davet etmek anlamına gelen “okuntu” kavramının da ok atma ile münasebeti olduğunu biliyoruz. Okunmayan, yani okuntu verilmeyen Toroslu Türkmen hiç tereddüt etmeden komşusuna küser.

“Eger senün atun menüm atımı kiçer-ise onun atını ahı kiçersin, hem senün ile oh atalum, meni kiçer isen anı ahı kiçersin ve hem senün ile güreşelüm, meni basar-isen anı ahı basarsın.” i i.

Beyrek ay ur:

“Hoş im i atlanun.”

İkisi atlan ular, mey ana çık ular. At tep iler, Beyrek atı kızun atımı kiç i. Oh at ular, Beyrek kızun okın yar ı.

Kız ay ur:

“Mere yiğit menüm atımı kimse kiç üği yok, ohumu kimse yar uğı yok, im i gel senün ile güreş turalum.” i i.

Haman Beyrek at an in i. Karvaş ular, iki pehlivan olup bir birine sarmaş ular. Beyrek götürür kızı yire urmak ister, kız götürür Beyreği yire urmak ister. Beyrek bunal ı, ay ur:

“Bu kıza basılacak olur isem Kalın Oğuz için e başuma kahınc yüzüme tohuñ i erler.” i i. Gayrete gel i, kavra ı kızun bağ amasın al ı, emçeğin en tuttu. Kız, koçın ı, bu kez Beyrek kızun ince beline gir i, bağ a ı arhası üzerine yire ur ı.

Kız ay ur:

“Yiğit Pay Piçenün kızı Banu Çiçek menem.” i i. Beyrek üç öp i, bir işle i, üğün kutlu olsun han kızı iyü parmağın an altun yüzüğü çıkar ı kızun parmağına kiçür i. Ortamız a bu nişan olsun han kızı i i.” (Ergin 1994: 123).

Destanın eski anlatmalarında gördüğümüz ok atma, at yarışırma ve güreş motifleri bugün sözlü kaynaklardaki anlatmalarda da küçük değişikliklerle mevcuttur. Örnek olması açısından Adana’dan derlenen bir hikâyenin ilgili kısmını aşağıya alıyoruz.

“Bay Börek e i ki:

“Gar aş, bu şehriniz e üğün e var heral.”

Gençler e i ki:

“Aman gar aş, bu üğün olmaz olsun. Batsın böyle üğün.” e iler.

“Yav niye?” e i Bay Börek.

“Bu yıllar an beri evam e er bu üğün, heç bitmez, her gün evam e er, e iler. Bu üğün eğel.” e iler gençler.

“Peki ney bu?”

“Bizim, gar aş şehrimize Ak Gavak Şehri erler. Bizi e yöneten, Ak Gavak Gızı iye bir bey.”

“Ee?”

“Aynı zaman a beyimizin gızı. Beyimiz yaşlı, hasta. Bizi Ak Gavak Gızı yönetir. Dünya üzerine onun gibi pehlivan, onun gibi cesur, onun gibi yiğit bir gız yoh.” e iler.

“E olsun.” e i.

“Bu kız, her gün haber salar, yani ünyanın her tarafına. Sen, belki siz uymamışsınız, uzak ol uğunuz an. Beni kim yıkarsa, kim yenerse, ben oğa varacağam er. Her gün buriya gün e bir kaç pehlivan gelir, hepisini e yıkar. Ama şartı şu, yıkılırsa, kim erkek yıkılırsa, onun kellesini keseceğim er. Şartı bu. Yıkarsa, erkek yıkarsa pehlivan, gızı alacak Ak Gavak Gızı'ntı.”

“Ee?”

“İşte çoktan beri, on-onbeş sene en beri böyle her gün sekiz on kişi kellesini kese kese, bir e gafa an gonak yaptır ı bu. İşte şo gör üğün gonak var ya.”

“He.”

“Bu işte pehlivan gafalarının gonağa.”

“Allah Allah!” e i Bay Börek. Ama içine e bir ateş üştü.

“Ulan, bu kız böyle pehlivan, cesur, yiğit, mert bir kız imiş ma em, ben bunu alırım yav, e i gen i gen ine. Ben bunu alıram. Ben bunlan güreşirim.” (Kaybal 1999: 117-118).

Görüldüğü gibi metinde at yarışırma, ok atma kaybolmuş olup sadece güreş tutma kalmıştır.

Konunun ele alındığı bir başka metin Kırgız Türklerinin Manas destanında geçmektedir.

Sabrı tükenen Manas, bahadırlarıyla, Temir Han'ın şehirlerini, akrabalarını yok etmek ister. Bu tatsızlığı ise halk arasında sözü dinlenen yaşlı Bakay çözer. Bakay'ın ısrarına rağmen kızgın Manas, Temir Han'ın askerlerinden bazılarını öldürür. Bunun üzerine Kanıkey, Manas'ın huzuruna çıkar, ona bağırır, çağırır, hatta azarlar.

Daha sonra gelenek icabı Manas ve kırk arkadaşına Kanıkey büyük bir ziyafet (toy) verir. Kanıkey, kendisine ve yanında bulunan kırk kız arkadaşına ak otağlar diktirir. At yarışları ve çeşitli oyunlardan sonra Manas ve kırk arkadaşının ak otağlara girmeleri gerekir. Burada da kızların yanına gidişin bir yöntemi vardır. Atlardan inen bahadırlar, atları bırakırlar. At hangi kızın otağına giderse bahadırlar o kızlarla evlenecektir. Manas'ın atı da tesadüfen Kanıkey'in evine gider. Bu olaydan sonra Kanıkey, Manas'ı büyük bir sevinçle, mutlulukla karşılar. Alın yazısından kaçılmayacağını belirten Kanıkey, bu arada Manas'a yeni bir oyun hazırlamaktan da geri kalmaz.

Kanıkey, Manas'ın yaptığı gibi damat adaylarının gözlerini bağlar, daha sonra da onları gelin adaylarının üzerine gönderir. Bunlar da hiç zorlanmadan birbirlerini bulurlar.

Türkiye'nin değişik yerlerinde de okuntu dağıtmakla ilgili bilgileri bulmaktayız, bunlardan bazıları aşağıdadır:

“İbra ı (Antalya) a Perşembe günü okuyucular yani avetçiler, Cuma günü siniye buyuracaksınız iye akrabaya bil iklere gi er, onlar an bahşış alır” (Koşay 1944: 29).

“Ankara’ a okuyucu bir fişek şeker ile bir tane mumu tepsiye izer, koltuğunun altına alır gi er.” (Koşay 1944: 63).

“Elazığ’ a üğün pazar günü olacağına göre üğüne geleceklere cuma an, uzak mahal e olanlara perşembe günün en okuyucular gi er” (Koşay 1944: 63).

“Eskişehir’ e zıfaf gecesin en bir hafta evvel perşembe günü, oğlan ve kız evleri ikişer yahut ör er yenge okuyucu çıkarırlar.” (Koşay 1944: 63).

“Karatepeliler e okuntu ağıtmak: Hazırlık iki taraftan ikmal e ilikten sonra yol ağıtma işine başlarlar. Yol ağıtma avet emektir.” (Koşay 1944: 63).

“Kırşehir’ e civar köylere avetiyeler gön erilir. Buna a okuyuntu erler” (Koşay 1944: 64).

“Muhat’ta civar köylere birer avetçi gön erilir. Buna köylüler okuyucu tabir e erler.” (Koşay 1944: 66).

“Muğla’ a iz ivaç e ecek kız erkek evlerin en üğün en bir hafta evvelki pazartesi günü okuyucu namıyla bir ka ın seçilir.” (Koşay 1944: 66).

“Niğ e’ e üğün için ka ınlar tarafın an çıkarılan ka ın avetçiye okuyucu erler” (Koşay 1944: 66).

“Ömerhanlı köyün e üğünler e ‘okuyucu’ geleneği var ır. Gelin alayı oğlan evi tarafın an köyün ışın a karşılanır.” (Makar 1tlayfat,(M?): 76).

Aş eren kadına çocuğunun güzel olması için meyvelerden nar yedirilir. Ancak aş eren kadın narın tamamını yemelidir, eğer eksik yerse bebeğin yüzünde çillerin oluşacağına inanılır. Günümüzde Nahçıvan ve çevresinde güzel çocuklara “Nar tanesi gibidir” denir (Kadirzade 2005: 18). Türk masalları arasında en sevilenlerinden birisinin adı da “Nar Tanesi”dir.

Aş eren kadın ayva yerse bebeği gamzeli olur (Makas-Kalafat, (?): 60).

Aş eren kadın aynaya bakarsa bebeği güzel olur (Makas-Kalafat, (?): 60).

Aş eren kadının yemesi yasak olan yiyecekler de vardır.

Deve eti yerse kalın dudaklı olur (Makas-kalafat (?): 60).

Karpuz yerse çocuk evine ve ailesine karşı soğuk olur (Makas- Kalafat, (?): 60).

Deve eti yerse dudaklı kalın olur (Makas- Kalafat, (?): 60).

Nar yerse doğacak bebek güzel olur (Makas- Kalafat, (?): 60).

Benzer inanışlar Azerbaycan Türkleri arasında da görülmektedir.

“Tavşan eti yerse u ağı yirik olur.”

“Tavuk eti yerse, tavuk gibi rahatsız olur.”

“Paça ye irilirse, burmu ilikli olur.”

“Acı, turşu yerse bebeğin ili acı olur.” (Kadirzade 2005:18).

Aşermeyi önlemek için de bazı uygulamalar yapılmakta olup bunlar arasında köpeğin yalağına konulan elma, iki canlı (yükü) kadına haber vermeden yedirilir, daha sonra da haber verilir. Hamile kadın tiksiniince bir daha bu tür şeyleri istemeyeceğine Erzurum, Sivas ve Tokat (Zile)’ta inanılır. Yine Erzurum’da köpeğin yaladığı elma, köpek yalağına bırakılan üzüm pestili, köpek yalağına ıslatılmış ekmek hamile kadına yedirilirse aşermeden kurtulacağına inanılır. (Akçiçek, 1992: 17).

Aşermeye bağlı olarak bebeğin cinsiyeti de belirlenebilir. Eğer bebek erkekse sancılar uzun aralıklarla, kısa aralıklarla geliyorsa kızdır (Makas-Kalafat, (?): 61).

Hamile kadına aşerilen nesneyi verenin cinsiyeti veya bazı özellikleri de gelecekte doğacak olan bebeğe akseder (Makas-Kalafat, (?): 61).

Üzerinde duracağımız son kavram toydur. Türklerin ilk törenleri içerisinde en önemlisi şölen/şeylandır. Kelime ister şölen, isterse düğün olsun ana fonksiyonu açların doyurulması çıplakların giydirilmesi olup “potlaç” kavramı da bu konuyla ilgilidir. Nitekim Dede Korkut Hikâyeleri’nde, Hanlar Hanı Bayındır Han yılda bir kere “attan aygır, dededen erkek deve, koyundan koç kırdırır, dağ gibi et, göl gibi kıymız sağdırır” ve bütün Oğuz kavmine evine yağmalatır. Toyun ikinci fonksiyonu küslerin barıştırılması, insanlar arasında dayanışmayı sağlamaktır. Üçüncü olarak da bu tür toplantılarda önemli kararların alınmasıdır.

Bugün Hazar Denizi'nin doğusunda toy dediğimiz zaman Türkiye Türkçesindeki düğün aklımıza gelmektedir. Ancak burada şu hususu da belirtelim ki, toy veya şölen sadece Türkiye Türkçesindeki düğün de değildir. Annenin hamileliğinden, ölüme kadar her yerde toy vardır. Eğer insan hayatını şöyle bir gözümüzün önünde canlandıracak olursak bebeğin doğumunda, ad verilmesinde, erkekse sünnetinde (Mesalâ, sünnet şöleninde kurban kesilir ve davul zurna çalınır); diş hediği (göllesi, bulguru)nde, yürüdüğünde, nişanlandığında, evlendiğinde toy düzenlenir. Mesalâ, Karaçay-Balkar Türklerinde “tiş cırma” âdeti yapılır. Akraba ve komşular eve davet edilir, şölen-toy düzenlenir, kutlama yapılır. “Çocuğun baba veya annesi bir avuç mısırı çocuğun başın an aşığı öker.” (Makas-Kalafat, (?): 66).

Ayrıca ölümün çeşitli safhalarında da toy verildiğini hatırlatmak isteriz.

Kazak Türkleri arasındaki “toy, toy bastar, toy kede, toy mal, uzatuv toyı, üylenüv toyı, kelin tüsiriv toyı, kız uzatuv toyı, kuda kütüv toyı, kuda tüser toyı, neke kıyar toyı” gibi kavramlar da görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. (Köse 2001: 305; Köse 2000: 141, 142, 145, 146).

Kars ve çevresinde saç mahiyetindeki bütün uygulamaları toy babası düzenler. Ayrıca toy babası gelinin kuşağına erkek kardeşine bağlatır (Kalafat, 1992: 160-161). Aynı bölgede bir de toy yeri deyimi vardır. (Kalafat 1992: 160).

Karaçay-Balkar Türklerinde “*halk yılın belirli günlerin e kutsal bul uklarına inan ıkları çeşitli varlıklar şerefine şölen (toy) üzenlerler. Totur, Bayrım gibi kutsal taşlara yiyecek bırakır, etrafın a ateş yakıp eğlenirler*” (Makas-Kalafat, (?): 38).

Yine Karaçay-Balkar Türklerinde bebeğin doğumunun birinci haftasında kurban kesilerek toy düzenlenir. (Makas-Kalafat, (?): 64). Kuzey Irak Kırmanç ve Türkmenlerde, Iğdır yöresinde çocuk doğduğunda kurban kesilir. Uzun bir beklemeden sonra dünyaya gelen erkek çocuklar için Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da toy düzenlenir. (Makas-Kalafat, (?): 64).

Görüldüğü gibi sadece beş kelime (kalın, saç, okuntu, aşerme, toy) ile bile Türk kültür birliği sağlanabilmektedir. Bugün ülkemizin üzerinde kara bulutların dolaştığı bir dönemi yaşıyoruz. Bu karabulutların dağılması ancak bilimle olur. İşte size Türkiye’den çeşitli entrikalarla koparılmak istenen Güneydoğu Anadolu’muz, Adana’mız, İzmir’imiz, Edirne’miz, Sinop’umuz. Eğer meseleye bilimle yaklaşırsanız ve bunu insanlara anlatırsanız hiçbir mesele yok. Artık Adanalı başlık parasını bilmiyor o eski bir gelenektir kalmadı diyor. Hatta Adana’da kalın kelimesi yaşamıyor bile. Ancak Türkiye’nin Diyarbakır’ından Almatı’ya, Taşkent’e, Aşkabat’a, Bakü’ye, Bişkek’e kadar her

~ 320 ~ A. B. ALPTEK N: Ceyhun'dan Ceyhan'a Evlenme ile İlgili Baz Kavramlar (Kal n, Saç , Okuntu, A şerme, Toy) Üzerine

yerde kalın kullanılıyor, her yerde saç ı veya eş anlamlı bir kelimesi karşılaşıyorsunuz. Aynı şey okuntu, toy, aşerme için de geçerlidir. O hâlde başta ülkeyi yönetenler olmak üzere herkesi bilimin aydınlatıcı yoluna davet ediyor hepimize saygılar sunuyorum.

KAYNAKLAR

- AKÇİÇEK, Eren, “Anadolu Halk Hekimliğinde ‘Köpek’ ile İlgili Olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulama ve Tedavi Usulleri”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bil irileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara 1992.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi III, IV*, Ankara 1999.
- Duygu KAYBAL, *A ana ve Osmaniye İllerin e Halk E ebiyatı Örnekleri*, Konya 1999 (Yayımlanmamış Lisas Tezi).
- ERDİ, Seçkin - YURTESER, S. Tuğba, *Divânü Lugâti 't-Türk*, İstanbul 2005.
- ERGİN, Muharrem, *De e Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara 1994.
- ERÖZ, Mehmet, *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*, İstanbul 1983, 125-132.
- GENÇ, Reşat, “XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme”, *Türk Yur u*, (40), Aralık 1990, 19-21.
- İZGİ, Özkan, “Moğollarda Evlenme Âdeti”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bil irileri/IV. Cilt: Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara 1982.
- KADİRZADE, Kadir İbrahimoğlu, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ahmet Doğan), *Â etler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, Ankara 2005.
- KALAFAT, Yaşar Kaya, “ Eski Türk İnaçlarının Kars Yöresindeki İzleri” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bil irileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara 1992.
- KALINCANIN, Tatyana Zezelj, “Ustrumca ve Radoviç Yöresindeki Türk ile Makedon Düğünlerinin Temel Özellikleri”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bil irileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara 1992.

